

A stúdió a Weiss Manfréd Művek egykori csarnoképületében

› **Mi a csodaszarvas üzenete számodra, és időszerű, fontos-e a 21. században ez az üzenet?**

A csodaszarvas több ezer év óta élő jelkép. Azért született meg ez a szobor, hogy fenn tudjuk tartani a 21. században is. Nem sajátította ki egyik 20. századi diktatúra sem, de ha kisajátították volna is, szerintem akkor is vissza kéne adni és visszaállítani eredeti jelentését. Itthon szeretünk az ősmagyar identitáshoz kapcsolódó témákhoz politikát rendelni. Szerintem ez nagyon káros, beszűkíti és megosztja az embereket. Ez sajnos nem új keletű dolog: Jankovics Marcellt is támadták, hasonlóan politikai színezetű volt a *Rege a Csodaszarvasról* fogadtatása. El kellett telnie néhány évnek, hogy mindenki önmagáért szeresse. Ez főképpen a médiának köszönhető: muszáj mindent és mindenkit beszakoztatni. Van a média, és van a valóság. Amikor mondja a szomszédod, hogy külön köszöni neked, hogy a buszon ülve elmesélhette a fiának a csodaszarvas történetét, miután találkoztak a szoborral, az a valóság. Ezek a közös történetek erősítik meg bennünket mint közösséget.

› **A közelmúltban elég éles támadásokat kapott a közelben lévő turulszobor. Számítottál-e rá, hogy a Csodaszarvas szobrod is éles támadások keresztüztübbe kerül?**

Szerintem nincs értelme összehasonlítani a XII. kerületi turullal (ami szobrászatilag egyébként színvonalas munka) a Csodaszarvas szobrommal. Teljesen más kontextusban született a turul: emlékműnek készült, a Csodaszarvas pedig nem emlékmű, soha nem akart az lenni. Egyedül a témájuk hasonló, mindkettő az ősmagyarországhoz

kapcsolódik. A Csodaszarvas támadásai a szokásos, minden köztéri szobornál felmerülő gumicsontok voltak: Miért ennyi? Miért ez? Miért most? Három éve kezdtem el a szobrot, amire elkészült, kitört a háború és elszállt az infláció, ezek nyilván nem kedveznek a szobor kommunikációjának, ahogyan a mi vállalkozásunknak sem. Politikai hasznosítás miatt volt néhány ferdtetés is a szoborral kapcsolatban, ezekre számítottam. Egy felfokozott hangulatú közéleti környezetben sok feszültséget gerjesztenek, egy idő után ezek a hangok lecsengenek, nem érdemes velük többet foglalkozni. Történelmi tanulság, hogy válságokban sokszor érdemesebb nagyot merni, mint csak egy nagyot nyelni: így született meg a Postapalota, de az Empire State Building is. Utóbbi a reményt és a kitartást táplálta az amerikaiakban, azt is ugyanúgy támadták. Azóta is Amerika egyik legfontosabb jelképe. Engem csak a szakmai kritikák érdekelnek, ha vannak, azokat el is olvasom. Számomra egyetlen esztétikai kifogás érkezett, amivel egyetértek: az a szobor előtti kerítés, ami szerintem is teljesen felesleges, én se így terveztem. A megrendelővel közösen dolgozunk egy esztétikusabb megoldáson.

› **Ha jól tudom, nemcsak a szobrászati munkát végzed el egy-egy megbízásnál, hanem a kivitelezést is saját csapatoddal vállaltad el. Mutasd be kérlek a műhelyeteket, és hogy hol tudtad ezt felépíteni.**

Számomra a szobrászati munka megvalósítási fázisa elválaszthatatlan a tervezéstől, az alkotói folyamat része. Már az egyetem éveim alatt beláttam, hogy ha

ekkora léptékben gondolkodom, akkor szükségem lesz egy csapatra. A Cet szobrommal kezdődött 2009-ben, amikor egy 19 méteres bálnaszobrot készítettem az akkori Cet (ma Bálna) épület elé. Az azt követő évben már elkezdtem tudatosan toborozni és építeni a csapatomat. Stúdióm, amely egyben műterem, tervezőiroda, kiállítóter és rendezvényter, Csepelen, az egykori Weiss Manfréd Művek csarnoképületeiben található.

› **Mire kötelez téged az egykori Weiss Manfréd gyár öröksége?**

Néhány utcából, köztük a miénkben épül fel a Weiss Manfréd Művek, ennek szellemi örökségét igyekszünk megőrizni, továbbvinni. Sajnos ebben értéket kevesen látnak, egy kicsi emléktábla a bejáratnál utal az egykori, világszinten is jelentős iparmágnásra, aki az ország egyik legjelentősebb kulturális mecénása is volt. Mi az elmúlt nyolc évben saját erőforrásainkhoz mérten felújítottuk az egész utcát, ahol saját tulajdonú csarnokaink találhatóak. A mindennapi szobrászati munka mellett különböző gasztronómiai és kulturális rendezvényeknek is teret adunk. Még a világháborús bombázások közben is fontos volt a növények helyreállítása, feljegyezték a fűkárokat, köztéri bútor- és szoborkárokat (akkor még voltak ilyenek). Most annak örülünk, ha a környezetünkben el tudjuk tüntetni a folyamatosan termelődő szemetet. Más igények voltak akkoriban. Régi felvételeket nézegetve próbálunk közelíteni az akkori igényességhez, és ennek szellemében dolgozunk és alkotunk.

IDENTITÁSKÉRDÉS A KÖZTÉRI SZOBRÁSZATBAN ÉS EMLÉKMŰ-ÉPÍTÉSZETBEN

Gyuriss Dániel

Mi a magyar most? – tette fel a kérdést a 19. században nagy költőnk, Berzsenyi Dániel. Ez a kérdés ma is aktuális. Hogyan lehetséges ábrázolni, formába önteni egy évezredek történelmi múlttal bíró, nemzetivé vált közösség saját magáról alkotott képzetét? Ahogy ezekre a kérdésekre rendkívül nehéz még a szóbeli válaszadás is, úgy a szobrász a megvalósíthatatlansággal dacol. A művész lehetetlennel vívott csatájának sok esetben pirruszi győzelme az ilyen alkotások többsége.

Évezredek által hordozott jelképek és szimbólumok segítségével lehetséges a feltett kérdésre választ adni, melyet a szobrászművész elképzelése és lelki-sége öntapintható formába. Azonban minden ilyen imaginációnak vannak kezdeti vonatkoztatási pontjai, eredete, ahonnan maga a gondolat fakad. Ez pedig néhány primordiális szimbólumra vezethető vissza. Ernst Cassirer szerint a szimbolizmus nem más, mint az öntudat reprezentációja, melyet az ember a

nyelven és a művészeteken, valamint a mítoszokon keresztül fejez ki. Ez utóbbiak együtt jelennek meg a térformálás különleges műveletében is, kőből faragott és bronzba öntött formában, szoborba foglalt mondanivalóként, identitásbéli útjelzőként. Azonban minden jelnek szüksége van olyan személyekre, akik képesek azt értelmezni. Akkor szűnik meg ugyanis egy jelkép, amikor már nincs, aki azt dekódolni képes. Emellett a szimbólumokat térben helyezi el az

ember, melyeket saját maga alkot meg. Henri Lefebvre megfogalmazása szerint minden hatalomnak és minden kultúrának szüksége van saját maga által legitímált terekre, amelyek ezt képtelen megteremteni, „az szükségszerűen eltűnik és pusztá folklorrá, mitológiává válik”. Ebből a szempontból mondhatjuk, hogy a magyarság jó helyzetben van, hiszen képes értelmezni saját örökségéből fakadó szimbólumait, érti és használja a saját nyelvét, ismeri mítoszait, és képes a művészet segítségével kifejezni azokat. Mindemellett társadalmi igény is mutatkozik ezek emlékművekbe való foglalása és fenntartása iránt.

Az első magyarság küzdelmeit allegorikusan megjelenítő modern kori szobor az 1878-ban felállított, török félholdas zászlót taposó oroszlánt ábrázoló szigetvári Zrínyi-emlékmű. A magyarság identitását kifejező műveinek további korai példáit a hazai szoborállítások hőskorában, a millennium környékén találhatjuk. Az Országgyűlés az 1896-os évben elfogadott VIII. törvénycikkében rögzítette, hogy a magyar honfoglalás és az ezeréves államiság „maradandó emlékekkel való megőrkítése céljából” Budapesten egy, vidéken hét emlékművet állít fel az évforduló alkalmából. A törvénycikk a Halászbástyánál fellelhető Szent István-szobor, illetve egy „szépművészeti múzeum” megépítését is elrendelte. Az akkori vidéken hét turulmadárt formáló alkotás hirdette az ezeréves magyarság összetartozását, melyből azonban öt a trianoni határokon kívülre került 1920 után. A turul a kereszténység előtti magyarság jelképe, a honfoglaló hősökre utaló identitásszimbó-

▲ Simor Márton: Leszjazott turulmadár (2008), Várpalota, Trianon Múzeum/Zichy-kastélypark. Fotó: Szatmári Ádám

▲ Gerendai István: Oroszlánszobor, Szigetvár, Zrínyi tér. Fotó: Úz Mária

lum, nemzet-perszonifikációs kísérlet, ami a 20. század első felében (egészen 1945-ig) terjedt el, majd 1990 után újra népszerűvé vált köztéri megjelenítésként. Ezeket túl a magyarság történelme megjelenítésének egyik leghíresebb példáját pedig maga a Hősök terén álló szoboregyüttes, az 1906-ra elkészült Ezredévi Emlékmű képviseli.

A Szovjetunió megroppanása és felszámolása után a szimbolikus politikai és kulturális dimenzió adott teret a versengésre az egykori vasfüggönytől keletre lévő országokban. Általánosságban elmondható, hogy a posztkommunista és a felemelkedő új elitet főbb politikai célok tekintetében kényszerpályán mozogtak. A gazdaságpolitikai kihívások, valamint az EU- és NATO-bővítés megvalósítása nem adott teret a manőverezésre az egymás elleni klasszikus politikai küzdelem szintjén. Ezért a politikai különbségekből fakadó harcot szimbolikus és kulturális csatatereken vívták meg. A posztkommunista elitet lassú, azonban folyamatos leépülése megszüntette az ellenállást a 20. század második felének politikai emlékműveinek eltávolítása irányában. Az egykori posztkommunista államok közterein a „történelem visszatérésének” folyamata játszódott és játszódik le. Különösen ott, ahol van is mély történelmi múlt, amihez érdemes és könnyű visszanyúlni. Ez egy izgalmas kereső és kutató folyamat, amely arról szól, hogy melyik volt az a korszak, amely még emlékezetpolitikai értelemben kapcsolódási pontot tud nyújtani a jelenlegi politikai szereplőknek, és annak a demokratikus elemekkel bíró kultúrának, amit megvalósítottak a rendszerváltás vagy a Szovjetunió felbomlása óta. Ez általában a nemzeti hősök, jelentős tettek és a nemzeti mítoszteremtéshez illeszthető jelképek sokszorosításában és elterjesztésében

jelenik meg a köztereken. Ezt a trendet mint szabad felhasználású kódot írják át az egyes emlékezetpolitikát programozó kormányok a saját „operációs rendszerekre”. Ennek eredménye a magyar emlékezetpolitika nemzeti irányba való erőteljes fordulása is.

Magyarországon a népköztársaság bukása utáni években megkezdődött az előző rendszer jelképeinek eltüntetése a közterekről. A szimbolikus tisztogatás elsőpörte a társadalmi támogatottsággal nem rendelkező hatalom magyarságtól idegen szobrait és emlékműveit. A rendszerváltással szabaddá tett terek új alkotásokkal való benépesítésére tett első nagyobb kísérlet a magyar honfoglalás 1100. évfordulójának emlékévével jelent meg. A millicentenárius tiszteletére országos méretű szoborállítási hullám kezdődött, mely a trianoni határokon is túlnyúlt. Ekkor kezdeményezték a Vereckei-hágónál végül csak 2008-ban elkészült honfoglalási emlékmű építését is. Az elkészült szobrok legtöbb esetben történelmi kapcsolódást próbáltak nyújtani, így gyakori volt a hét honfoglaló vezérre utaló jelkép, a turulmadár, a csodaszarvas, a fehér ló, a honfoglaló vitéz, a kopjafa, a kettős kereszt, Szent István, a Szent Korona és az országzászló megjelenítése. Az 1996-os emlékvé sikerét négy évvel később az államalapítás ezredik évfordulójának nagyszabású megünneplése követte. A Magyar Millenniumra több mint kétszáz köztéri emlékművet állítottak fel Magyarországon, melyek követték a négy évvel ezelőtti mintákat, azonban a Szent István-ábrázolások többségbe kerültek. Ezek nem váltottak ki negatív társadalmi reakciókat, viszont Budán, az Istenhegyi úton található Turulszobor, eredeti nevén a „A II. világháború XII. kerületi áldozatainak emlékműve” már 2005-ös felállításától kezdve emlékezetpolitikai csaták színhe-

lyévé vált. Fennállása a politikai hatalmi helyzet függvényében értékelhető, mely 2022-ben egy alternatív II. világháborús emlékmű felépítése következtében funkciójában már csonkításra is került: lekerültek róla az eredetileg feltüntetett nevek. Azonban itt nem elsősorban a szimbólum használata tette kérdésessé az emlékmű kezdeti formájában való fennállását, hanem a képviselt történelmi korszak feldolgozatlanságából fakadó heves közéleti viták.

A rendszerváltás után az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékére ország-szerte állítottak fel hősi jellegű emlékműveket, háromszázat is meghaladó számban. Fontos célként jelent meg az, hogy az október 23-i nemzeti ünnephez tartozó társadalmi rítusoknak (megemlékezés, ünneplés, koszorúzás) szüksége volt valamilyen kapcsolódó helyszínrre az adott településeken. Emellett az 56-os megemlékezések konszenzusos, egyesítő szerepet képviseltek, szemben a II. világháborúval kapcsolatos társadalmi vitákkal. Az emlékműveken legtöbbször használt jelképek itt a lyukas zászló, a kopjafa, az 56-os és 1956-os számok megjelenítése obeliszkre vagy sírköszörű termésköbe faragva, vésve. Itt egyfajta igazodás figyelhető meg a Makovecz Imre által 1991-ben tervezett és a Kossuth térre felállított, az október 25-i sortűz áldozatainak emléket állító sírkő mintájához. Ez az emlékmű 2014-től az Országház eredeti levegőztető rendszeréhez kapcsolódó déli alagútjában található emlékhelyen látható.

A néhai Felvonulási téren állt és 1956-ban ledöntött Sztálin-szobor helyét a 2006. október 23-án 19 óra 56 perckor átadott „Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc központi emlékműve” foglalja el. Az emlékművet 2006 darab, változó magasságú, 23 x 23 cm keresztmetszetű vasoszlop alkotja. A fémoszlopokból álló ék tengelye a Dózsa György úttal 56 fokos szöveget zár be, ami jelképesen felhívja a tér múltat szimbolizáló burkolatát. A második Gyurcsány-kormány által létrehozott történelmi emlékmű hazai viszonyok között szokatlan és modern stílusa, valamint a vizuálisan azonosítható nemzeti jelképek teljes hiánya okán

◀ Gerendai István: Oroszlánszobor, Szigetvár, Zrínyi tér. Fotó: Csuha István

a „vaskefe” alternatív elnevezést kapta a nagyközönségtől. A Néprajzi Múzeum 2022-ben átadott új épülete ezt az emlékművet kihangsúlyozza, a létrehozott tér központi elemévé teszi.

2010. június 4-én lépett hatályba a második Orbán-kormány 2010. évi XLV. törvénye a Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről. Ezzel a kormány világosan kifejezte álláspontját a trianoni békediktátumhoz való kapcsolódása tekintetében. A nemzeti tragédiának a Horthy-korszakban a Szabadság téren állt központi emlékműve, ami az országzászlót és az elszakított országrészeket megjelenítő, nevében a négy égtájat ábrázoló irredenta szoborcsoport volt, amely szobrok 1921 és 1945 augusztusa között álltak a helyükön. Azonban 1990 után sem lehetett a Szabadság tér északi része egy ilyen vagy hasonló jellegű emlékmű visszaállításának a helye, mivel azt a mai napig elfoglalja az 1945-ben a történelmi Magyarországot ábrázoló, díszes virágágyás helyére állított Szovjet hősi emlékmű. Ezért a békediktátum századik évfordulójának közeledtével a Kossuth tér 2014-ben befejezett átalakítása következtében a tér felőli végén zsákutcaként funkcionáló Alkotmány utcára esett a választás, ahol az új emlékmű helyet kaphatott. A Nemzeti Összetartozás emlékhelye leginkább egy tájépitészeti beavatkozásnak tűnhet, melyet a Kossuth térbe torkolló Alkotmány utcában az 1920-as trianoni békeszerződés 100. évfordulója alkalmából terveztek felavatni 2020. június 4-én. Az emlékmű Zimay Balázs építész és Mohácsi Sándor tájépitész munkája. A Kossuth tér irányából lejtő 100 méter hosszú és 4 méter széles rámpa jellegű, az utca síkjából nem kiemelkedő emlékhely a Honvéd utca magasságáig ér el. A rámpa falán az

HUNGARIAN IDENTITY IN PUBLIC SCULPTURE AND MONUMENT ARCHITECTURE

What does it mean to be Hungarian? How is it possible to represent the ideas that a community, which has made a thousand-year long journey on the path towards becoming a nation, has about itself? The answers lie in the signs and symbols carried over thousands of years, and the sculptor uses creative vision and spirituality to make them into tangible forms. However, all this symbolism has initial reference points, where the thought itself comes from. In his article, Dániel Gyuriss examines the changes in the notion of being Hungarian as represented by public sculptures erected since the 19th century to the present day.

Identitáskérdés a köztéri szobrászatban és emlékmű-építészetben

van mit tennünk, fiúk, szedjétek össze magatokat. [...] Az a feladat, hogy le kell vágni a kötelet róla. Ez történik most.”

A kötelek ily módon való elvágása egy felszabadító aktus, az eltévedés utáni új útkeresés. A múlt és a jelen összekötésének, jelképes útkeresésének szimbólumai a magyar identitás különböző formáit közvetítő köztéri szobrok. Az ilyen, a rendszerváltás után született alkotások többsége azonban és inkább a megrendelő igényeket kielégítő, a politikai akarat és a művészet metszéspontján található emlékműként értékelhető. Ezeket Hankiss a nemzetvallás manifesztumaként említi, melyeknek a célja egy társadalmi szinten megjelenő azonosság- és lezármazástudat megjelenítése. Ezek az adott nép eredetét összekötik a világmindenség teremtsével. Egy ilyen „vallásnak” is megvannak szent helyei, szent alakjai és jelképei, és a hozzá kapcsolódó társadalmi rítusai. Ilyen mitikus és szent alak a turulmadár mellett a csodaszarvas is. Ez utóbbit egyfajta napszimbólumként lehetséges értelmezni, mint az égbolton végigvágató égitest állati analógiáját: agancskoronájának ágai napsugarakként terülnek szét. Emellett a szarvas a legősibb eurázsiai, nomád népek által előszeretettel használt jelképek egyike. A csodaszarvas mondája pedig a mindig nyugatra tartó, üldözhető, de mégis utolérhetetlen nap kitarató követésével új hazát lelő magyarság eredetmítosza is egyben. A Pénzmúzeum jelképeként 2022. december 15-én felállított Szőke Gábor Miklós Csodaszarvas nevű alkotása csatlakozik ehhez az eredettörténethez, kiegészítve azzal a jelentéstartalommal, amit a pénzkereset vadászlázában eltévedt modern ember tapasztal a földi gazdagság elérhetlensége kapcsán.